

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

1. 01246939. Sanering av BT Kemi 1977.

2. 01514341. Laila Sachs, Majken Andersson, Monica Nilsson, Britt Norblad och Britt-Louise Schmidt fick alla missfall och misstänkte att BT Kemi var en del av orsaken. Teckomatorp, 1977.

3. 01514390. BT Kemi sprängs i februari 1979.

4. HIS1007. Fabriksbyggnaden efter avslöjandet.

5. HIS10075. Sanering av fabriksområdet, 1977.

6. 00312637. Monica Nilsson var den som hårdast drev opinionen mot företaget och de passiva myndigheterna.

7. HID06876. Uppgrävning av gifttunnor på fabriksområdet, 1977.

Miljöskandalen på BT Kemi

Nedgrävda gifttunnor och yrvakna myndigheter i miljörelsens barndom

TEXT: MARTIN BORG

BILD: IBL

1975 uppdagades en av Sveriges genom tiderna största miljöskandaler. I den skånska orten Teckomatorp hade byborna i flera år haft misstankar om att företaget BT Kemi, som producerade växtgift, var orsak till en lång rad negativa effekter: döda växter i handelsträdgårdarna, ökande fall av allergier, astmasymptom och missfall och plötsligt avlidna husdjur. När företaget, motvilligt, tvingades att gräva på industriområdet upptäcktes hundratals genomrostade gifttunnor. Skandalen var ett faktum.

Under 1960-talet var Sveriges miljölagstiftning svag. Preskriptionstiden på två år han ofta gå innan effekterna av brottet visade sig. Företaget Sverige staplade rekordår på varandra och miljölagstiftningen hängde helt enkelt inte med utvecklingen. Industrier som bedrev miljöfarlig verksamhet antogs i hög grad kontrollera sig själva och myndigheterna agerade först när något redan hade gått snett.

Så var också fallet när företaget Bönnellycke & Thuröe hösten 1965 på grund av lönsamhetsproblem tvingades flyttade sin verksamhet från Malmö. De hittade nya industrilokaler ett par mil norrut i Teckomatorp, en ort med drygt 500 invånare som skrek efter arbetstillfällen sedan sockerbruket lagt ner. Bönnellycke & Thuröe flyttade in och startade upp tillverkning av växtbekämpningsmedel.

Problemen börjar

Inga särskilda tillstånd behövdes för verksamheten. Vattendomstolen skulle bevaka förbättringar av företagets reningsprocesser och ett tillfälligt verksamhetstillstånd beviljades. 1971 ändrades namnet till BT Kemi. Men redan då hade ortsborna börjat ana oråd.

Det spreds en skarp lukt från industriområdet. Flera barn fick eksem och andningsproblem. Klagomål framfördes men myndigheterna lät de vara. Carl Johan Ahl, ägare till en handelsträdgård, hämtade vatten från Braån till sina växter. Plötsligt upptäckte han att tusentals ormbunksplantor vissnat och dött. Han slog larm och Statens växtskyddsanstalt fann att vattnet nedströms BT Kemi var starkt förgiftat. Företaget använde sockerbrukets gamla slamdammar för att rena sitt giftiga vatten med klorkalk, vatten som sedan läckte ut i Braån. Ännu längre nedströms, i Billeberga, fick vattenverket stängas på grund av den stickande doften. Kommunen bytte vattentäkt utan att BT Kemi ställdes till ansvar.

Redan sommaren 1967 fick fem trädgårdsmästare sammanlagt 75 000 kr i skadestånd. Fyra av dem skrev på ett papper som förbjöd dem att inte driva fler skadeståndsprocesser mot företaget. Carl Johan Ahl vägrade och fortsatte att processa.

Tunnor grävs ner

De läckande reningsdammarna fungerade inte som en väckarklocka för varken BT Kemi eller myndigheterna. I oktober 1971 började företaget under platschefen Ragnar Nilssons ledning gräva ner hundratals 200-litersfat med filtermassor impregnerade med fenoxisyror och andra gifter. Det skedde i en hörna av industriområdet, alldeles nära Braån. Vid ett tillsynsbesök samma år upptäcktes ett kraftigt, illaluktande kemikalieutsläpp ner i Braån vid fabriksområdet. Prover av vatten och fisk visade höga gifthalter men något riktigt larm slogs aldrig. Det enda som hände var att BT Kemi ålades att förbättra reningsåtgärderna. Lukten från fabriken fortsatte att irritera ortsborna och en namninsamling lämnades, förgäves, in till kommunens hälsovårdsnämnd. Det var komplicerat: många var beroende av BT Kemi för sin försörjning samtidigt som de misstänkte att allt inte stod rätt till.

Myndigheterna ligger lågt

När företagets treåriga provotid gick ut och Koncessionsnämnden skulle godkänna villkoren för den fortsatta verksamheten krävdes många kompletteringar och tiden gick. Först 1975 kom tillståndet åtföljt av en 23 punkter lång lista med nödvändiga förbättringar. Samtidigt fortsatte slamdammarna och nedgrävda avfallstunnor att läcka ut gift till mark och grundvatten. Ortsbefolkningens återkommande klagomål till företaget och till kommunen var resultatlösa. Hälsovårdsnämndens ordförande, en lantbrukare i trakten, visade sig vara bekant med BT Kemis direktör Göran Prawitz och hämtade växtgift till sina grödor hos honom. Sjukdomsfallen hade ökat oförklarligt och hundar dog mystiskt. Inte heller när en 17-årig pojke av misstag fick en knapp deciliter av växtgiftet Dinoseb i sin stövel och dog förstod myndigheterna allvaret i BT Kemis bristfälliga säkerhetsarbete.

Monica Nilsson agerar

Till slut valde småbarnsmamman Monica Nilsson, som varit aktiv med namninsamlingar och påtryckningar under flera år, att agera genom andra kanaler. Bakom sig hade hon flera andra barnfamiljer. Hennes kusin var gift med en av BT Kemis ingenjörer som berättat att företaget grävt ner tunnorna på fabriksområdet. Monica Nilsson vände sig till tidningen Kvällsposten med sin historia och en artikel planerades. Den publicerades dock aldrig då Göran Prawitz hotade att stämna tidningen.

Monica Nilsson fortsatte envist att påtala alla oegentligheter för kommunen och berörda myndigheter. Efter ett stormigt möte på ortens Folkets Hus hösten 1975 tvingades BT Kemi till slut att börja gräva på fabriksområdet. Snart hittades sönderrostade tunnor, tunnor som företaget hävdade bara innehöll ofarliga filtermassor. Analyssvaren visade emellertid höga gifthalter. Ställda inför faktum svarade BT Kemi att nedgrävningen skett med länsstyrelsens tillstånd, något som var osant. Skandalen fick äntligen medieutrymme och en brottsundersökning inleddes.

Miljöbrott hade en preskriptionstid på bara två år vilket gjorde att Ragnar Nilsson och Göran Prawitz istället åtalades för vårdslöshet med gift. Samma höst, 1975, anlidade trädgårdsmästaren Carl Johan Ahl Miljöcentrum i Uppsala och dess förgrundsfigur Björn Gillberg. Miljöcentrums egna provtagningar visade att fenoxisyror fanns i jorden i Ahls växthus och i Braåns vatten. Sommaren 1977 nåddes en förlikning: Ahl fick 1,25 miljoner kronor. Samma sommar föll domarna mot Nilsson och Prawitz. Åklagaren kunde inte bevisa att det som skett var ett allmänfarligt brott, att tunnorna hade orsakat några omfattande utsläpp eller att företagsledningen haft uppsåt att skada. Det blev, provocerande nog, friande domar.

Nya fynd och nya rättegångar

Hösten 1977 grävde man på nytt på fabriksområdet. Dräneringsrör lades ner för att fånga upp läckage från de sönderrostade tunnorna. Under arbetet upptäcktes ytterligare 600 nedgrävda tunnor. Dioxiner och PCB fanns i jord och grundvatten.

Nya åtal mot Göran Prawitz och Ragnar Nilsson följde. Då hade regeringen hunnit fatta beslut om produktionsstopp för BT Kemi och 1979 gick företaget i konkurs. Den här gången hade åklagarna en ny strategi: åtalet gällde luftföroreningar från fabriken och man menade att BT Kemi medvetet överskridit utsläppsgränserna nattetid. Domen kom först 1982 och var även då friande vad gällde miljöbrottet. Ragnar Nilsson, som hunnit avlida, frikändes helt medan Göran Prawitz dömdes till dagsböter för ekonomiska oegentligheter. För ortsborna var det inget tillfredsställande avslut.

Den 22 februari 1979 sprängdes fabriksbyggnaden. Rivnings- och jordmassor lades på det norra fabriksområdet där de, enligt experterna, skulle tvättas rena av regnvattnet inom tre år. Det skulle visa sig vara en grov missbedömning. Det södra fabriksområdet kapslades in och såldes till privata fastighetsägare. Man hoppades därmed att skandalen var över.

Saneringen

Efter många förseningar och noggranna förstudier inleddes den slutgiltiga saneringen av BT Kemis gamla fabriksområde våren 2008. 80 000 ton förorenad jord fraktades på båt från

Landskrona till Tyskland där den sanerades på omkring 8 ton gift. En naturpark, Vallarna, skapades på platsen och invigdes i december 2009.

Föroreningarna på det södra området var mycket mer omfattande än man först trodde. Saneringen där inleddes 2011 och beräknas pågå i fem år och kommer att innebära inlösen och rivning av fastigheter. Minst samma mängd jord som från det norra fabriksområdet kommer att behöva saneras. Den totala prislappen för BT Kemi-saneringen landar på flera hundra miljoner kronor.

BT Kemi-skandalen ledde till en omfattande debatt och en skärpt lagstiftning. Men priset var högt, inte bara miljömässigt och ekonomiskt: före detta anställda vid fabriken har visat sig ha förhöjda risker för flera olika cancersjukdomar.

Myndigheternas flathet och godtrogenhet gentemot företaget var, sett i backspegeln, häpnadsväckande och mediernas bristande engagemang inte mycket mer hedrande. Många lärdomar kunde dras efter Sveriges största miljöskandal som i vart fall blev en välbehövlig väckarklocka på mer än ett område.